

Г. Ф. Семенюк, д-р філол. наук, проф.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

НОВАТОРСТВО ТВОРІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ (До 150-річчя від дня народження Лесі Українки)

Розглянуто новаторські тенденції драм Лесі Українки. Зосереджено увагу на особливості осмислення поеткою нових образів у контексті неоромантизму.

Ключові слова: драма, поетика, неоромантизм, новаторство, ліризм.

Відзначаючи 150-літній ювілей Лесі Українки, згадуємо слова М. Зерова, який акцентував увагу на новаторстві і неповторності творчості письменниці. Він наголошував на тому, що Леся Українка була символом сміливого духовного новаторства – новаторства в темах, ідеях, змісті та формі.

Але разом з новаторськими елементами "зберігається тяглість спадкоємних традицій, які багато в чому визначають особливості такого складного в літературі кінця XIX – початку XX століть явища, як український модернізм", який яскраво представлений у творчості Лесі Українки [9, с. 1].

М. Євшан вважає, що...«"творчий шлях" Лесі Українки являє собою "безнастанне наростання енергії, збагачення духу новими і новими набутками"...[...]... «Інтелект, поетична інтуїція, глибока ніжність жіночої психіки, сильна творча воля, орлиний лет думки" ...[...]...оте все сплелось в творчості Лесі Українки в одну гармонійну «цілість"» [1, с. 51].

Широта й оригінальність проблематики, тонкий психологізм, часто найскладніші і найтрагічніші сторінки драматичних творів Лесі Українки ("Одержима", "Кассандра", "Бояриня", "В катакомбах", "У Пущі" та ін.) свідчили про її новаторство, яке виявилось насамперед у концепції особистості, героїчної постаті нової людини, що уособлювала дух часу і в новій художній якості утверджувала його в літературі, адже нове мистецтво завжди починається з нової людини. Завдяки цьому тема твору набувала

нових рис і злободенного звучання. Створюючи образи широкого узагальнення, письменниця майже не розкриває їх, не наводить традиційні портретні характеристики, її цікавлять не зовнішні ефекти, а внутрішня суть характеру. Для неї важливо, ким є герой, які ідеали сповідує, які його морально-етичне обличчя, суспільна роль.

Як свідчать дослідження літературознавців, саме з ім'ям Лесі Українки пов'язаний розквіт драматичної поеми в українській літературі. Цей жанр приваблював письменницю можливістю порушувати гострі суспільно-політичні, морально-етичні проблеми, представлені у формі словесних поєдинків між носіями протилежних поглядів. Драматична поема надавала можливості авторці доносити до читача своє ставлення до зображуваного – бути емоційною, задушевною. Особливу увагу Леся Українка приділяє монологам персонажів, саме вони є ключовими у творі, несуть основне ідейне навантаження. До прикладу наведемо фрагмент з поеми "Одержима":

М е с і я. – Ти прийняла мої слова?
М і р і а м. – Ніколи я не забуду їх.
М е с і я. – І вслід їх підеш?
М і р і а м. – Вони слідом за мною підуть всюди,
Волаючи, "Ти йдеш в неправу путь" і мов
На жар пекучий наступати я буду на
Слова твої огнистії. – Сліди мої від них
Криваві будуть...[5, с. 372].

М е с і я. – Та що тобі спалило душу, жінко?
М і р і а м. – Не знаю, чи ненависть, чи любов.
М е с і я. – Кого ж ненавидиш ти?
М і р і а м. – Ворогів.
М е с і я. – Своїх?
М і р і а м. – Твоїх.
М е с і я. – Я їх казав любити.
М і р і а м. – А я люблю не їх.
М е с і я. – Вони для тебе, як і для мене, ближні.

М і р і а м. – Але я від них далека, наче від схибни.
М е с і я. – Не проклинай, вертається прокляття до того,
хто сказав його [5, с. 373].

М і р і а м. – Нехай! Я знаю се, я проклята навіки,
Бо я любить не вмію ворогів...
В моїх очах я чую зброї полиск,
В моїх очах я чую зброї брязкіт.
Так, я узброєна в свою ненависть.... [5, с. 388].

У IV заключному епізоді Міріам кидає звинувачення і прихильникам Месії, і його ворогам – римським урядовцям. Її закидають камінням.

Отже, в вас надія,
Що є кому і вдруге кров пролить,
Як прийде знову час (гірко сміється).
А я не вірю, щоб він воскрес,
Бо ви того не варті ....[5, с. 383].

Месіє! Коли ти пролив за мене
Хоч краплю крові і дарма... я тепер
За тебе віддаю життя .... І кров....
І душу....все даремне! Не за щастя,
Не за небесне царство... Ні, з любові.... [5, с. 388].

Виразність і чіткість мови, психологізм, величезне емоційне напруження... Безкорислива любов Міріам до Месії, що може дорівнятися тільки смерті, й туга від неприйнятої любові до Месії і ненависті до тих, хто ішов за Месією, але не заступився за нього. Міріам, віддаючи йому своє життя, не погоджується з ученням Месії "любити навіть ворогів". У цьому творі Леся Українка протиставляє два розуміння гуманізму: абстрактний, безпредметний гуманізм Месії, що виправдовує зло і насильство, брехню і несправедливість, і гуманізм Міріам – любов до всього, що рухає життя, справедливий гуманізм боротьби за щастя людини.

Письменниця засуджує пасивність, лицемірство, бажання рятувати себе ціною нещастя інших:

Тут завтра придуть ті прихильні друзі,
Що тричі одрікалися од нього
І та родина, що ніколи в ньому не бачила пророка...
Ох, якби я тепер хотіла кинуть
Отруйними словами їм в обличчя,
Немов гарячим приском. Хай би
Очі їм випекло, ті очі безсоромні,
Що сміли тут дивитися на муку
Того, про кого за життя так мало дбали ... [5, с. 381].

І. Франко високо оцінив твір, назвавши "Одержиму" прекрасним драматичним етюдом: "Се річ глибока, сильна, помітна великою артистичною вартістю. Оригінальна, ніде не подібувана тема. Фактично позавидувати можна автору самої теми, а передусім її геніального переведення. Сцени місцями пориваюче сильні, стрясаючі психологічною глибиною" [8, с. 195].

Використовуючи класичні образи і теми світового мистецтва, Леся Українка демонструє високоінтелектуальний рівень своїх драм, показуючи характери героїв, які є носіями певних ідей, здебільшого протилежних ("Три хвилини", "В катакомбах", "На руїнах", "Кассандра" та ін.).

Саме у творчості Лесі Українки чи не вперше в українській драматургії набуває розвитку неоромантична інтелектуальна драма, в якій увага з побутових обставин переноситься на психологію персонажів, змальовуються складні й витончені переживання (подібно до п'єс Генріка Ібсена, Антона Чехова, Гергарта Гауптмана).

Разом з Іваном Франком, Михайлом Коцюбинським, Володимиром Винниченком Леся Українка намагається ознайомити українського читача із філософськими, соціальними і психологічними художніми виявами сутності предметів. Письменниця впевнено виходить на нові ідейні та естетичні рубежі, наближаючи національну літературу до світових сюжетів. Саме завдяки їй у нашій літературі, зокрема драматургії,

вперше з'являються образи Христа, Магомета, Кассандри, Дон Жуана, давніх греків і римлян, пуритан та ін. Глибоке розуміння античної культури і міфології, біблійних легенд зумовило появу у творчості Лесі Українки біблійних і античних персонажів, які піднімали гострі проблеми тогочасної дійсності, а також своєрідні інтерпретації вічних образів Прометея, зрадника Іуди та ін.

Беручи за основу своїх творів теми і сюжети, що неодноразово опрацьовувалися великими письменниками, зокрема Байроном, Гейне, Ібсеном, поетеса зуміла перенести їх на національний ґрунт, якнайтісніше пов'язавши з національно-визвольною боротьбою українського народу проти царату.

Піднявши українську драматургію до світового рівня, Леся Українка разом з тим залишилася національним художником. Творчість поетеси є кращим органічним поєднанням загальнолюдського з національним, де поставлено проблему соціального й національного визволення народів у її загальнофілософському осмисленні (драматичні твори "На руїнах", "Вавилонський полон", "Оргія"). Глибоко національним твором, що ґрунтується на народній міфології, є "Лісова пісня", яка нагадує "Сон літньої ночі" Вільяма Шекспіра, "Затоплений дзвін" Гергарта Гауптамана передусім багатством і розмаїтістю образів, мови, ідей, прекрасною казковою символікою, своєрідною національною екзотикою, за якою відчувається жива реальність українського життя.

У драматичній поемі "Бояриня" особливо яскраво виявився патріотизм Лесі Українки. У національному сюжеті поеми втілено ідею незалежності України, створено образ жінки з високим почуттям національної гідності, яка й на чужині залишається українкою. За словами Ліни Костенко, "це високоідейна і глибоко художня "українська модель ностальгії" [3, с. 4].

Новаторським в українській драматургії було трактування у творах Лесі Українки жіночого питання, що відображало й тодішні прогресивні погляди, і феміністичний рух за зрівняння жінок у правах з чоловіками, який активізувався на межі XIX–XX ст.

З естетичного погляду новаторство драматургії письменниці полягало насамперед у написанні таких творів, що базувалися на боротьбі ідей, думок, пристрастей, світоглядів, коли головний

рушій сюжету – конфлікт – подавався в заключній, завершальній фазі – напередодні катастрофи героя чи героїв, де діалог будувався на гострих і стислих репліках, які наближали фінал.

Драматична творчість письменниці припадає саме на період глибокого розчарування в мистецтві, коли частина прогресивно налаштованої інтелігенції зневірилася в народницьких ідеалах. Як відомо, це був час появи нових, модерністичних течій у європейському мистецтві, що, звичайно, не могло не позначитися й на поетиці творів Лесі Українки. Разом з тим цілком можна погодитися з твердженням Якова Мамонтова про те, що драматургія Лесі Українки "не втискується в рамки жодного з європейських літературних напрямків і з повним правом може бути названа самобутнім українським класицизмом" [7, с. 11], традиції якого незабаром активно розвивали О. Олесь, Я. Мамонтов, М. Куліш.

Талановита письменниця все життя наполегливо боролася за піднесення українського драматичного мистецтва до рівня світових стандартів. Її драматургія, сягаючи своїм корінням у французьку класичну драму Расіна і Корнеля, глибиною моральних конфліктів перегукується з п'єсами Ібсена, пронизана духом бунтарства й незборимості, перейнятого від Тараса Шевченка.

Леся Українка, вважаючи, що український читач уже "виріс" із селянської тематики, намагається по-новому залучити його до освоєння філософських, соціальних і психологічних художніх явищ. "Ми прагнемо бачити на театральному кону твори преславних письменників тих народів, що випередили нас своєю культурою; ми прагнемо бачити нові п'єси українських авторів, такі п'єси, щоб у них малювалися не тільки життя неосвіченої частини нашого народу, а й життя всіх частей, з усіх станів, усіх шарів нашого народу; ми хочемо, щоб театр і у нас, як у інших народів, розширював наш розумовий виднокруг, освітлював ті питання, що турбують душу інтелігента наших часів, – писала вона у статті "Про театр". – А замість того наші театральні дружини показують нам п'єси, в яких здебільшого малюється селянське життя, та ще таке, яке воно було давно, а може, й ніколи не було, бо більша частина українських п'єс написана на

старомодний лад, на той манір, щоб скрасити життя й з того життя й те життя показується не всіма сторонами" [4, с. 268]. Вона творить нову драму.

Як уже згадувалося, творчість Лесі Українки багато в чому визначає розвиток новаторських тенденцій у літературі ХХ ст. Її неоромантична драматургія засвідчила на рубежі віків інтерес до нових цінностей, нових філософських, естетичних і психологічних проблем. Ідеться насамперед про зосередження уваги на внутрішньому світі людини, на індивідуальній психології.

На думку Я. Мамонтова, українській драматургії, що прийшла після М. Кропивницького, М. Старицького та І. Карпенка-Карого, властива досить характерна особливість: вона більше орієнтувалася на читача, ніж на глядача, і в цьому вбачався її органічний недолік. Оскільки творці побутового театру були водночас і видатними театральними діячами, акторами і керівниками труп, то у своїй драматургічній діяльності вони безпосередньо керувалися театральними принципами, і тому їхні п'єси, часом не дуже досконалі з літературного погляду, з успіхом ішли на сцені, тоді як Леся Українка, О. Олесь, Г. Хоткевич, В. Винниченко, С. Черкасенко та ін. – непричетні до театру, безпосередньо не були пов'язані зі сценічним процесом. Звідси – недостатня сценічність і театральність їхніх драматичних творів [6, с. 13].

Безперечно, раціональне зерно в судженні відомого театального критика і драматурга Я. Мамонтова є. Справді, і М. Кропивницький, і М. Старицький, і І. Карпенко-Карий завжди усвідомлювали драму передовсім як органічну єдність літературного і сценічного принципів. І все ж безапеляційно погодитися з його позицію не можна: як відомо, окремі драматичні твори Лесі Українки і сьогодні з успіхом ідуть на сценах театрів ("Кассандра", "Осінь казка", "Камінний господар", "Лісова пісня" тощо).

Отже, творчість Лесі Українки новаторська за змістом і формою. Письменниця розвинула жанрові форми поетичної драматургії на засадах неоромантизму, беручи за зразок кращі новітні тенденції європейської драми. Її драматичні твори мають

різні жанрові різновиди (драматичний етюд, драма-феєрія, драма-діалог, фантастична драма, драма ідей та ін.).

Модерністська поетика, сильне емоційне напруження і ліричний струмінь, пристрасні й сильні характери, висока людська собівартість, розлогі філософські думки, могутній духом позитивний герой – усе це притаманне драмам Лесі Українки.

І сьогодні, в ювілейні дні, розглядаючи твори Лесі Українки, її героїв, наголосимо на тому, що творчість письменниці давно стала духовним надбанням нації. Новаторство і неповторний поетичний стиль завжди хвилюватимуть ще не одне покоління читачів і глядачів. Вона жива....

Я буду вічно жити!

Я в серці маю, те, що не вмирає [5, с. 269].

Ці слова Лесі Українки з "Лісової пісні" відповідають її поглядам, її ідеалам, сенсу всього її життя. Як слушно зауважив М. Зеров, Леся Українка "стає в наших очах чільною постаттю всього свого літературного покоління" [2, с. 398].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Євшан М. Леся Українка / М. Євшан // Літературно-наук. вісн. – 1913. – Кн. X. – С. 50–55.
2. Зеров М. Українське письменство XIX ст. Від Куліша до Винниченка (Нариси з новітнього українського письменства) / М. Зеров. – Дрогобич : Відродження, 2007. – С. 398.
3. Костенко Л. Поет, що ішов слідами гігантів / Л. Костенко // Леся Українка. Драматичні твори. – К., 1989.
4. Леся Українка. Про театр // Леся Українка. Зібрання творів : у 12 т. – К., 1977. – Т. 8. – С. 268–315.
5. Українка Леся. Твори : в 2 т / Леся Українка. – К., 1986. – Т. 1.
6. Мамонтов Я. Карпенко-Карий і сучасна українська драматургія / Я. Мамонтов // Радян. театр. – 1931. – № 1–2. – С. 13.
7. Мамонтов Я. Основні компоненти драми / Я. Мамонтов // Радян. театр. – 1940. – № 1. – С. 11.
8. Франко І. Молода Україна. Ч. 1. Провідні ідеї й епізоди / І. Франко. – Б.м., 1902. – Т. 5. – С. 195.
9. Шумило Н. Українська проза кінця XIX – початку XX ст.: Проблема національної ідентичності: автореф. дис....д-ра філол. наук / Н.Шумило. – К., 2004.

REFERENCES

1. Yevshan M. Lesya Ukrayinka // LNV. – 1913. – Kn. X. – S. 50–55.
2. Zerov M. Ukrayins'ke py's'menstvo XIX st. Vid Kulisha do Vy'nyy'chenka (Nary'sy' z novitn'ogo ukrayins'kogo py's'menstva). – Drogoby'ch, 2007. – S. 398.
3. Kostenko L. Poet, shho ishov slidamy' gigantiv // Lesya Ukrayinka. Dramaty'chni tvory'. – K., 1989.
4. Lesya Ukrayinka. Pro teatr / Lesya Ukrayinka. Zibr. tvoriv u 12 t. – K., 1977. – T. 8. – S. 268–315.
5. Ukrayinka Lesya. Tvory': v 2 t / Lesya Ukrayinka. – K., 1986. – T. 1.
6. Mamontov Ya. Karpenko-Kary'j i suchasna ukrayins'ka dramaturgiya / Ya. Mamontov // Radyan. teatr. – 1931. – № 1–2. – S. 13.
7. Mamontov Ya. Osnovni komponenty' dramy' // Radyan. teatr. – 1940. – № 1. – S. 11.
8. I. Franko. Moloda Ukrayina / I. Franko. – B.m., 1902. – T. 5. – S. 195.
9. Shumylo N. Ukrayins'ka proza kincyа XIX – pochatku XX st.: Problema nacional'noy identy'chnosti : afvtoref. dy's....d-ra filol. nauk. – K., 2004.

Стаття надійшла до редакції 13.10.21

G. F. Semenyuk, Dr Hab., Prof.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

INNOVATION OF THE WORKS OF LESIA UKRAINKA WOMAN (TO THE 150TH ANNIVERSARY OF LESYA UKRAINKA'S BIRTH)

The article deals with the innovative tendencies of Lesya Ukrainka's dramas. Attention is focused on the peculiarities of the poet's comprehension of new images in the context of neo-romanticism.

Keywords: *drama, poetics, neo-romanticism, innovation, lyricism.*